

לדרכו של הרב יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל בהלכה ובחינוך כפי שעולה מתוך שו"ת 'שרידי אש'*

הבנה לנפש הדור
חנוך לנער על פי דרכו
התבטלותו לגדולי הדור
שמירת קדושת בית הכנסת
היחס ההלכתי למחללי שבת בזמננו
הימום בהמות על ידי השמל
לשבחם של רבני יהדות גרמניה

הקדמה
האמת והשלום אהבו
יקוב הדין את ההר
מתון בהוראה
נהנין מזמנו עצה
בצוק העיתים
שמירת מנהגי ישראל

הקדמה

הגאון הרב יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל נולד בפולין בשנת תרמ"ה, ולמד בישיבות ליטא. הוא נחשב עליו, והיה מקורב לגדולי ראשי הישיבות, ובעיקר לסבא מסלובודקה ולר' נפתלי אמסטרדם תלמיד ר"י סלנטר. הוא שימש במשך כמה שנים כרב העיירה פילווישקי, אח"כ עבר לברלין, ובהמשך מונה לר"מ בבית המדרש לרבנים מיסודו של ר"ע הילסהיימר זצ"ל בשנותיו האחרונות של רד"צ הופמן זצ"ל, ומונה לראש בית המדרש לאחר פטירת ממלא מקומו רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל. בשנים לפני השואה נחשב כאחד מגדולי הרבנים בגרמניה. חינוך דורות של רבנים ומנהיגי ציבור שראו עצמם כתלמידיו. לקראת השואה סגרו הגרמנים את בית המדרש והגלו אותו לוורשה, שם סבל בגטו ולאחר מכן במחנות ריכוז אך שרד את השואה. אחרי המלחמה קיבל את הזמנת תלמידו הרב שאול ויינגורט בשם חותנו הרב ירחמיאל אליהו בוצ'קו להתגורר לידם בעיירה מונטרה בשווייץ, שם שכנה אז ישיבת 'עץ חיים', ושם חי עד לפטירתו בד' בשבט תשכ"ו (1966), לפני שישים שנה. הוא נחשב מגדולי הדור, ומכתביו נדפסו סדרות הספרים 'שרידי אש' - התשובות והחידושים על הש"ס, וספר מאמריו 'לפרקים'.

הרב ויינברג חי בתקופה רבת תהפוכות, דור של שמד רוחני ופיזי, דור בו מסורת ישראל סבא הועמדה בסכנה, והיה צריך מחד לשמור על המסורת מכל משמר, אך מאידך לא לאבד נפשות יקרות שהתערבו כבר בתוך העולם החדש, ובמצב שבו הן היו נתונות הן לא היו יכולות לנהוג מנהגים שהונהגו מקדמת דנא. היה צורך להיכנס לעובי הקורה, לצלול במעמקי הסוגיות מהגמרא והראשונים דרך גדולי האחרונים עד

* הדברים מבוססים על ההקדמה שכתבתי למהדורה החדשה של שו"ת שרידי אש, ירושלים תשפ"ו (סימני התשובות הם על פי מהדורה זו, והם שונים מסימני המהדורה הישנה של מוסד הרב קוק).

ההלכה למעשה, ולראות מה אסור מעיקר הדין, במה ראוי להחמיר, מה אפשר להקל לכתחילה ומה רק בשעת הדחק. לאחר מכן היה צריך לבחון היטב את המציאות, לראות כלפי מי הדברים אמורים, לתת עצה נכונה היאך לנהוג, כיצד היא הדרך הנכונה בחינוך הנוער בכלל ובחינוך הבנות בפרט, כל אלו חברו יחדיו בתשובותיו הנפלאות של הרב זצ"ל שזכינו רק לשרידים מתוכן.

חלק מדרכו של הרב בחזירתו לשורשי הסוגיא מתבטא בעיונו בספרי הראשונים שנתגלו בזמן האחרון ולא היו לנגד גדולי האחרונים, ובכך הוא מיישב הרבה קושיות שנתחבטו בהן האחרונים. כך הוא כותב בהקדמה לתשובה (ח"א סי' טז) בעניין הרצאות בענייני חולין בבית הכנסת: "הקורא המעיין ירגיש דרך עיונו כי סמכתי בהרבה על ספרי הראשונים שנתגלו בזמן האחרון ממסתרי הגניזות ואוצרות הספרים הגדולים, ספרים שלא היו עוד לפני גדולי האחרונים ז"ל, ושבהיגלותם נפתחו לנו שערי אורה ורווחה לצאת מן המיצר של תירוצי דוחק וסברות מסתעפות לאין שיעור".

במאמר זה ננסה להציץ מעט אל דרכו המיוחדת בתשובותיו, ובפרט במקומות בהם הרב עצמו בלשונו הזהב ביאר את סיבת פסיקתו, ואגב זה גילה גם את השקפתו הכללית בענייני השעה והדור. כמובן שהדוגמאות הן רבות, ונלקטו כאן דוגמאות אחדות היכולות לשפוך אור על דרכו ואישיותו.

האמת והשלום אהבו

דרכו של הרב בתשובותיו היא חתירה אל האמת ההלכתית, להיכנס ליסודות ושורשי הסוגיא על פי דרכם של רבותינו הראשונים והאחרונים ולהוציא את העולה להלכה לאמיתה של תורה. עם כל זאת רואים בהרבה תשובות, בפרט באלו שנוגעות להנהגת קהילה, שלאחר הבירור ההלכתי ומסקנת הדין מוסיף הרב שגדול השלום, ויש לעשות הכל כדי למנוע מחלוקת. לדוגמא, הרב נשאל (ח"ב סי' צו) אם כדאי למחות נגד אלו שאינם קורעים על מתם בבגד אלא בעניבה בלבד משום שחסים על בגדיהם, והוא משיב שאם לא ישמעו טוב יותר להניח להם לקרוע את העניבה כדי שלא תשתכח מהם תורת קריעה, ורק לומר להם בנחת שאינם יוצאים ידי חובת קריעה ושהם מחויבים לקרוע את בגדיהם, ויכולו ללבוש לפני הקריעה בגדים ישנים ולמוסרם אח"כ לעניי ארץ ישראל. ומסיים הרב: "ובכלל יש להזהר מלעשות מחלוקת בשביל עניינים אלה, וכבר אמרו (משנה פסחים ג, ב), שמחויבים לנהוג כמנהג המקום מפני המחלוקת". וכן בתשובתו בעניין נער בר מצווה הקורא בהברה ספרדית האם יכול להוציא ציבור הרגיל בהברה אשכנזית (ח"א סי' ו), לאחר שהרב מברר באריכות כי על פי דין אין להקפיד על שינוי המבטא, מוסיף הוא שגם מפני השלום ראוי לתת לו לקרוא כדרכו.

יקוב הדין את ההר

במקומות אחרים הרב עמד על דעתו אף במקום שהיה חשש למחלוקת. לדוגמה בתשובתו הארוכה בגדרי חזקה במצוות (ח"א סי' כא), בעניין שליח ציבור שהיה לו חזקה והקהל רצו לסלקו, כותב הרב שאין לסלק את שליח הציבור, ומוסיף: "ואין לומר דע"י זה תתרבה המחלוקת, ואפשר שמפני דרכי שלום מותר לבטל את החזקה, זה אינו, דלא מצינו בשום מקום שמותר לבטל חזקה מפני דרכי שלום. ואף שבספר חסידים כתוב באיש אחד שהחזיק להתפלל בר"ה ולעת זקנתו לא רצה להתפלל, וציווה שיתפלל אחד שהיה מוחזק לצדיק, ואמר שאינו רוצה שאחר מותו יטעון בנו שיש לו חזקה ותתרבה המחלוקת, הנה משם אדרבא יש להוכיח שגם במקום מחלוקת יש טענת חזקה, ולפיכך ירא שבנו יטעון טענת חזקה ותתרבה ע"י זה מחלוקת, וכדי למנוע בעד המחלוקת חדל להתפלל וביטל בעצמו את החזקה שלו. אבל מי שאינו רוצה לוותר על החזקה שלו פשיטא שאין לקהל רשות לבטל את חזקתו כדי למנוע בעד מחלוקת. ודבר זה פשוט וברור ואין צריך לשום ראייה".

מתן בהוראה

למרות כוחו הגדול של הרב להכריע בשאלות כבדות בסכינא חריפא, כאשר היה צריך לטעמו לברר נקודות נוספות קודם פסיקתו לא מיהר להשיב, ובפרט כאשר באים לשנות מהנהוג. דוגמה לכך בעניין עשיית היוגורט באופן שלא ראו את החליבה כותב הרב (ח"ב סי' כד): "וידוע אני שנוהגים להחמיר בזה, מ"מ אני חותר למצוא איזה היתר כדי לעזור לבנ"י בפרנסתם בשעת מצוקה כזו. ואולם צריך אני לידיעות שונות, וכבר כתבתי למקומות שונים לחקור על דבר טבע התרכובת של היוגורט ואופן עשייתו, וכאשר אקבל תשובה ואמצא מקום להתיר לא אתמהמה להודיע לכת"ר. ואולם מה שכת"ר דוחק ומאיץ בי - תמוה בעיניי, וכי מלתא זוטרתא היא להתיר דבר שנהגו בו איסור? וכי הדבר תלוי ברגש הרחמנות גרידא? הדבר צריך עיון ודרישה וחקירה, ולכן על כת"ר להגיד לשואליו להזדיין קצת בסבלנות, ומה שיש בכוחנו נעשה אי"ה".

נהנין מזמנו עצה

בתוך תשובותיו מוצאים אנו מעבר לבירור ההלכתי גם הדרכה ועצה לרבנים היושבים על כסא ההוראה כיצד להתנהל בקהילתם, וגם במקומות שעל פי ההלכה כך הוא הדין - מוסיף הרב עצה טובה של חכם ובעל ניסיון מתוך ראייה למרחוק. דוגמה לכך כאשר דן הרב בעניין גובה המחיצה בבית כנסת (ח"א סי' ח), לאחר הבירור ההלכתי בו מוכיח לעיקר הדין כדעת האגרות משה שמספיק מחיצה בגובה

י"ח טפחים, ודלא כרבני הונגריה שאסרו מחיצה זו, אעפ"כ מסיים הוא תשובתו: "ועצתי, עצת זקן ובעל ניסיון, שלא להתעקש נגד היראים אף שהם רק מתי מעט, שבאם היראים ההם יעזבו את הקהילה יוציאו שם רע על קהילתו שהיא קהילה רפורמית, וסופה של מחלוקת זו תביא לידי הריסת הקהילה ח"ו". בתשובה נוספת (ח"א סי' כח) לרב אחד שלא רצה לחדש את מנהג הקידוש בבית הכנסת, כותב לו הרב: "סוף דבר, דעתי היא להנהיג שוב קידוש בביהכ"נ, ואל יקפיד על כבודו, שכבוד המקום וכבוד הגאונים שייסדו מנהג זה גדול יותר. אדרבא, זהו כבודו שאינו עומד על דעתו, כמו ששנינו בעדויות פ"א מ"ד: ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו, שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם. ועוד, שיש בזה משום חינוך ציבורי וקידוש השבת בפרהסיא, ומוסיף חן ויופי של קדושה לכניסת היום הקדוש הזה, ואולי יתעוררו ע"י כן לתשובה לקדש גם בביתם. ועכ"פ לא נכון הדבר לעשות את עדתו מובדלת ומופרדת משאר קהילות ישראל שנוהגים לעשות קידוש בביהכ"נ וגם מוכרים את הזכות לנדב יין לקידוש, ומצוה זו חביבה מאוד על יראי ה' וחובבי מצוה, וחלילה לבטלה".

כאשר נשאל (ח"א סי' לה) מרב באירופה על נידון חליבה בשבת לאנשי הכפרים לאחר שצייד לאסור ע"י ישראל, כתב בסוף תשובתו: "ועצתי שגם כת"ר בל יתיר את החליבה, אלא יספר להם דברים כהווייתם, כי יש רבנים מתירים באופנים הנ"ל, ורובם אוסרים, והוא בעצמו אינו יכול להכריע הלכה כמאן, וישתמט מהם, והנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים וכו', כי במקום שיש שאלת פרנסה אי אפשר להעמיד את הדין על תילו ולכוף את העם שיתנהגו על פי המחמירים".

כאשר נשאל מרב אחד על כך שבמקומו נוהגים הכוהנים להיכנס לבית הקברות, כותב לו הרב (ח"ב סי' כב): "ודאי מחויב הרב למחות בכל כוחו, ולבקש את הגבאים שיעמדו לימינו. אבל מ"מ עליו לעשות דרכיו בחכמה ובנימוס הראוי, שלא יגרום ח"ו שיעטו בו ראשי העדה ויסלקו את מרותו ולא ישגיחו באזהרותיו. וידוע מה שאמרו חז"ל ביבמות סה, ב: כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע. ועל הרב מרא דאתרא להיזהר הרבה בזה, שלא יאבד ח"ו השפעתו על קהל עדתו ולא יהיו דבריו נשמעים כלל".

בצוק העתים

הזמן בו חי הרב היה אחד הזמנים הקשים בתולדות עם ישראל, צרות וייסורים שאין לתאר, רוב היהודים חיו בעוני גדול והפרנסה הייתה קשה עד כדי פיקוח נפש. בתשובותיו ניכר המשקל הרב שהרב נותן למצב, וכך הוא כותב בתשובה (ח"א סי' כג) בנוגע לאחד שרצה לעשות שותפות עם גוי בעסק והגוי יעבוד בשבת. לאחר שהרב מצדד לאסור

מעיקר הדין, הוא כותב: "ובנידון מעלתו, אני מסכים להתיר מאחר שהדבר נוגע לפקוח נפש של משפחה בישראל, ובפרט בזמן הזה, שפרנסתם של ישראל קשה יותר מקריעת ים סוף". בדומה לכך כותב הרב בתשובה לשאלה דומה (ח"א סי' כד): "הנה בכלל נמנעים מלעשות שטר מכירה לחנות העומדת בעיר, כי יש לחוש שגם אחרים יעשו כמוהו ויבקשו היתר ע"י שטר מכירה, ונמצא שם שבת משתכח ח"ו מישראל. גם בעיקר ההיתר ע"י שטר מכירה חוששים רבים לחילול השם וללעז הבריות, שיאמרו שיש בזה משום הערמה. אבל מכיון שהיא שעת הדחק, וגם מפני צוק העתים והמשבר הכלכלי השורר עכשיו בעולם, צריך לרחם על אחינו ב", שעדיין שומרים תורה ומצוות, ולהקל להם כל מה שאפשר, כדי שלא יבעטו ח"ו ויפרצו הגדר לגמרי".

שמירת מנהגי ישראל

השיעבוד למסורת ושמירת מנהגי ישראל היו נר לרגליו של הרב, וכל שינוי או סטייה ממה שנהגו הצריך לדעתו בדיקה רצינית שאינו גורם לפריצה בחומות בית ישראל, כדרכם של הרפורמים שהתחילו בשינוי מהנהוג בכלל ישראל, וסופם שירדו לבאר שחת והוציאו עצמם מכלל ישראל. דוגמא לכך אנו מוצאים בתשובתו בעניין חינוך בית הקברות ע"י עוגב (ח"ב סי' מ), לאחר שדן בגדרי חוקות הגויים וקבע שכל מה שנעשה כדי להידמות לגויים אסור, כתב הרב: "ולפי זה אסור להשתמש בכלי שיר בחינוך בית הקברות, שהרי אנחנו מעולם לא נהגנו כך, ובכל תפוצות ישראל נהגו מקדמת דנא ועד היום לחנך באמירת מזמורי תהלים. וא"כ הללו שרוצים להנהיג הניגון בכלי שיר הוא מרצונם להידמות אליהם, וזה אסור כמבואר לעיל". וכאן מוסיף הרב כמה מילים המבטאות את חרדתו מהסכנה של שינוי מנהגי ישראל: "וידוע כי המהרסים את דתנו הנהיגו את העוגב בבתי כנסת, ופרצו פרצות בתורת ה', וגרמו להריסת דת משה וישראל בארץ אשכנז, וקרעו את עם ישראל לגזרים, ואבותינו ומורינו הגדולים שעמדו בפרץ ומסרו את נפשם לעצור בעד הקלקלה הגדולה הזאת הכריזו על העוגב בתור סמל של כפירה והריסת הדת. ואם נתיר את ההשתמשות בכלי שיר בשעת חינוך בית הקברות יאמרו עמי הארצות והללו שאינם בקיאים בדינים: היתירו פרושים את הדבר... לכן החובה עלינו לשמור מעשי אבות ולא לשנות ממנהגיהם אף כחוט השערה. ועל כת"ר לעמוד בפרץ ולא להרשות בשום אופן, והניסיון הורה שכל מי שמסר את עצמו על שמירת מנהגי קדמונים זכה לקדש שם שמים ברבים, וגם גרם לחזוק הדת והיהדות בכלל".

דוגמא נוספת: בתשובה בעניין הכנסת פיוטים באנגלית לסדר התפילה (ח"א סי' ט) כתב הרב לאסור, ואחד מהטעמים הוא שלא לשנות את המנהג: "ויש גם טעם שני לאיסור, שלא לשנות ממנהג אבותינו. ויפה ביאר הגה"ק בעל דברי חיים, שעיקר דתנו

מיוסד על תורה שבע"פ ומסורת אבות, כמש"כ "שאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך", ואם נעזוב דרך זו ונשנה דבר ממנהגי אבותינו יגרום להירוס הדת, עיי"ש בארוכה. ועי' רש"י לפסוק "אם לא תדעי לך... צאי לך בעקבי הצאן" [שיר השירים א, ח]: בפסיעות דרך שהלכו הצאן... התבונני בדרכי אבותיך הראשונים ולכי בדרכיהם".

גם בתשובתו בגדרי חזקה במצוות הנזכרת לעיל (ח"א סי' כא) מאריך הרב ביסודות ובשורשים של גדרי החזקה ובהשתלשלותם במשך הדורות, ובסיום תשובתו הוא כותב דברי הלכה יסודיים במבט היסטורי: "ונראה לעין הסוקר, שבתחילתה הייתה הלכה זו של חזקה במצוות רפויה בידי רבותינו הפוסקים, ולכן לא באה הכרעה מוחלטת והסכמה כללית בדין זה. אך לאט לאט התגברה הדעה שיש לקבוע דין חזקה גם במצוות. שאלת חזקה הייתה במשך הזמן לשאלה חשובה בסדר העבודה בבתי הכנסת ובחיים הדתיים של הציבור. הצורך בתיקון סדר קבוע במנהגי התפילה והקריאה בתורה, והדאגה לשמירת השלום בחיי הציבור ומניעת ריב ומדון בענייני דת, דרשו במפגיע לקבוע הלכה בשאלת החזקה. וכבר באה עליה הסכמת כל רבותינו האחרונים, ודעתם היא הלכה פסוקה לכל ישראל, כי הם המורים לנו דרך בחיי דתנו, והם המאירים עינינו בתורתנו הקדושה".

הבנה לנפש הדור

חוט חורז הוא בתשובות הרב שהוא רואה את מצב הדור, ועיניו צופיות להשלכות של כל פסק הלכה, ובפרט בזה שנוגע בעניינים קהילתיים. כמובן שאין הוא מוותר על קוצו של יו"ד בהלכה, אך אם על פי דין הדבר מותר, על אף שיש מקום להחמיר, אם לפי מצב הדור או המקום יגרום הדבר לריחוק מהיהדות יש לקיים את עיקר הדין, על אף שיש בכך שינוי מהנהוג במקומות אחרים להחמיר. לדוגמה בתשובה שכבר הובאה לעיל בעניין גובה המחיצה בבית הכנסת (ח"א סי' ח), לאחר שהרב מברר כי על פי דין יש לסמוך על דברי האגרות משה שמספיקה מחיצה בגובה י"ח טפחים, כותב הרב: "אמנם רבני אונגארן מחמירים מאוד, ודורשים שהמחיצה תהיה גבוהה למעלה מראשי הנשים, ועוד מרחיקים ללכת ודורשים שבאם אין בביהכ"נ מחיצה כזו אסור להתפלל שם, ואסור לנשים לבוא ולהתפלל, ומוטב שישארו בבתיהם. וודאי שכוונתם לטובה, לשמור על הצניעות כפי שהייתה נהוגה בדורות הקודמים, אבל בזמננו נשתנה המצב ונשתנו הטבעים, והנשים אם תישארנה בבית ולא תבואנה לביהכ"נ תשתכח מהם תורת היהדות לגמרי, ובוודאי שאסור להדיחן ולהרחיקן בגלל חומרא יתירה שאין לה יסוד מוצק בש"ס ופוסקים".

הרב לא הסתפק בכך, ובהמשך דבריו הוא מביא הוכחה מדברי החת"ס לכך שנשתנו הטבעים, הזמנים והמקומות, וכן מביא הוכחה מדברי הרמ"א לחשיבות

הרגשת עצבות האשה אם תתרחק מבית הכנסת, ומוסיף: "ובזמננו הנשים מקפידות מאוד אם מרחיקים אותן מבתי התפילה, והליכה לתפילה בביהכ"נ היא בזמננו קיום היהדות לנשים ולאמהות...".

בתשובה אחרת (ח"א ס' טז) הרב דן האם לאפשר הרצאות בבית הכנסת, ומאריך בגדרי קדושת בית הכנסת ומה הם התשמישים המותרים לעשות שם. הוא מסיק שעולה מדברי הפוסקים שלצורך מצוה או לצורך עניים מותר לעשות בבית הכנסת תשמישי חול, ובתוך דבריו הוא כותב: "ובנידון דידן הוא ג"כ צורך מצוה, שמצוה לחזק ליבות של ישראל בזמן הזה, ולגבי זה כולם עניים הם, ולא על הלחם לבדו יחיה האדם, והכל יודעים כי בני העם נמוגים ח"ו ביגונם, ומצוה לחזק לבבות של ישראל ולנחמם, ולעורר בהם רוח תקוה וגבורה, ולספר להם מחיי אבותינו בדורות שעברו שסבלו ומסרו נפשם על קדושת השם ועמדו בניסיונות קשים, וגם יש לחשוש שבאם לא נתיר יהיו אנוסים ללכת לבתי כנסיות של הליברלים וישמעו לדרשות של דופי והדחה של מטיפיהם, ובוודאי היא צורך מצוה כמו אכילה לעניים, ומותר בבית הכנסת כל שהיא צורך מצוה אף שאיננה מצוה גמורה".

חנוך לנער על פי דרכו

ידועה תשובת הרב בעניין תנועת הנוער "ישורון" (ח"א ס' עז), שם הוא מתמצת את השקפתו החינוכית המבוססת על גדולי אשכנז לפי מצב הדור הירוד במקומות אלו. בתוך הדברים ניתן לראות את הסתכלותו החודרת והמעמיקה על נבוכי צעירי הצאן, והיאך אפשר להעלותם על דרך המלך מתוך הבנה לרגשותיהם בתנאי החיים בהם הם שרויים: "כשנשאלתי על זה ממנהלי "ישורון", הוריתי להם שימשיכו את פעולתם על פי הדרך שהיתנו להם גדולי אשכנז שהיו צדיקים גדולים וכל כוונתם הייתה לשם שמים להציל את הנוער מסכנת הטמיעה שהתפשטה באשכנז בימיהם, וע"י כן הצילו כמה נפשות מישראל והצליחו לקרובם לתורה וליראת שמים, וגדולי אשכנז היו בקיאים ומומחים בחכמת החינוך ולכן הצליחו במעשיהם להקים דורות שלמים של בעלי יר"ש והשכלה חילונית כאחד, מה שלא עלה בידי גאוני גדולי ליטא ופולין, לפי שלא ידעו לכוון את החינוך על פי תנאי הזמן. וידוע מה שסיפר הגאון מהר"י סלנטר זצ"ל בשובו מאשכנז, ושם נזדמן עם הגה"צ ר"ע הילדסהיימר זצ"ל וראה אותו מרצה שיעורים בתנ"ך וש"ע לפני נשים צעירות ובתולות. וכה אמר: אם יבוא מי מרבני ליטא להנהיג כן בעדתו ודאי שיעבירו אותו מכהונתו, וכן הדין. מ"מ הלוואי שיהיה חלקי בגן עדן עם הגה"צ ר"ע הילדסהיימר. והטעם הוא משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך"...

ועוד הוסיף: "ידוע כמה חזק שטף ההתבוללות בארץ צרפת, וכמה גדול מספרם של נישואי התערובת במדינה זו. בניגוד לארצות אחרות ששם היהדות הולכת ומתגברת

ומתנערת משיפלותה - הנה בצרפת הטמיעה הולכת וגדלה. תנאי הסביבה הצרפתית המיוחדת, המצטיינת בקלות דעת ובדלות של עיון רציני מעמיק, רוח החירות והחופש והרדיפה אחרי נוחיות נעימה וזוהר חיצוני מקסים, גורמים להתפשטות מחלת ההתבללות בארץ זו, ורבים הם חלליה בקרב יוצאי רוסיה ופולין ר"ל, ואם לא יתאזרו ויתעודדו לאחוז בדרכי הצלה, ולהקים פינת מגן לשרידים יחידים אשר יוכלו אחרי חינוכם ולימודם בקודש להכין דור חדש נאמן לה' ולתורתו, אם יזיחו את המעשה הבדוק והמנוסה של החינוך החרדי לפי שיטת גדולי אשכנז - סופה של יהדות צרפת גוויעה וכליה גמורה ח"ו. עת לעשות לה' וכו'... הגורם העיקרי למצב המעצב והמבאיש שנוולד בצרפת הוא לפי דעתי רגש הבדידות המעיק על לבו של הנוער היהודי. הנער או הנערה היהודית מרגיש את עצמו בודד ונעזב לנפשו. אין לו אחיזה נפשית בקרב הבית או המשפחה של הוריו וקרוביו. הבית והמשפחה של אחינו בצרפת נתרוקנו מנחלת אבותיהם וממסורתם של הווי יהודי חי ורענן, אין בהם סימן של חיים ברוח היהדות. הרדיפה אחרי כסף ותענוגות עולם עשתה שמות בקרבם וגרמה לפריקת עול תורה ומצוות. הצעיר היהודי כשהוא מגיע לגיל בוגר מרגיש את עצמו בודד בעולמו. היהדות, כפי המתודה של הוראת הזקנים והישישים מסוג הישן, היא בעיניו חיים של נזירות ובדידות, והלימוד עצמו מורגש אצלו כשעמום מייגע, ואת היהדות הם רואים כעין גטו רוחני של ימי הביניים שיש להיחלץ ממנו בכל כוח. הצעירים והצעירות בצרפת הם מנותקים מכל מגע ומשא חברותי עם יהדות אמת, מלאה חיים ותנועה, מכל לימוד מבדח ומושך את הלב, אין שום קשר בין איש לאיש, אינם מצטרפים ואינם מתחברים זה אל זה מחוסר אידיאלים משותפים, ולפיכך הם הולכים ונסחפים עם הזרם הזר של הסביבה הגויית. התוצאות ידועות למדי, הם הולכים ונטמעים ונבלעים בין הגויים... סוף סוף אין לנו דיקטטורה צבאית, ואין ביכולתנו לנקוט אמצעי כפייה נגד הנוער המתרחק מאיתנו. לא נשאר לנו אלא דרך הצלה אחת ויחידה, לחבב את היהדות ולהראות את נועמה ויופיה הרוחניים במסגרת של חברותא יהודית השומרת על עצמאותה הרוחנית באומץ לב ובגאון".

רק לאחר הקדמה ארוכה זו מבסס הרב את הנימוקים ההלכתיים לגישה זו, בצירוף הכללי: "עת לעשות לה' הפרו תורתך", והרב מדגיש: "ובוודאי שדבר זה נמסר רק לחז"ל להכריע מתי הוא העת לעשות ומה מותר להפר, ולא נמסר לכל אדם לעשות מעשה בשביל שהוא יודע כי יש כאן עת לעשות וכו'. ואולם בנידון שאין כאן איסור גמור ורק יש כאן מנהג חסידות ומידת צניעות - אפשר לדרוש סמוכין, ולהתיר בארץ צרפת, שכבר הגיע מצב היהדות עד משבר, ואם לא נאחזו באמצעים חינוכיים מנוסים ומעוטרים בהצלחה כאותם של ארגון "עזרא" באשכנז וארגון "ישורון" בצרפת, עתידה תורה ח"ו שתשתכח מישראל, וד"ל".

התבטלותו לגדולי הדור

על אף שכידוע הרב היה מקורי מאוד בתשובותיו, ובמוחו הגאוני העמיד מערכות שלמות מבוססות בראיות חותכות להוציא הלכה ברורה, מכל מקום ניכרת בתוך תשובותיו התבטלותו לגדולי האחרונים, ובפרט למרן החת"ס זצ"ל. לדוגמא, בתשובתו בעניין קונצרטים דתיים עם כלי שיר בבית הכנסת (ח"א סי' טז) מוכיח הרב שדרך שבח והודייה להש"ת הדבר מותר, אך מוסיף הרב: "מ"מ ירא אני להתיר מאימתו של רבנו שבגולה מרן החת"ס ז"ל בח"ו סי' פ"ד מתשובותיו, שלא נחה דעתו שישתמשו בכלי זמר בשעת התפילה אפילו בחול". ואף שלפי טעמו של החת"ס הוא אף שלא בביהכ"נ, ואנחנו נוהגים להתיר שלא בביהכ"נ לשיר בכלי שיר אם השירים הם תפילות ותשבחות, מ"מ "לא מלאני לבי להתיר בביהכ"נ אפילו קונצרט דתיים, ומי שכוחו יפה יותר ממני יבוא ויתיר". וכן בתשובתו בעניין מכירת בית הכנסת (ח"א סי' יח), לאחר שהוא מוכיח שדעת הרבה אחרונים שמותר למכור ביהכ"נ שלא מתפללים בו, כותב הרב: "מ"מ קשה בעיניי להקל נגד דעת רבנו שבגולה החת"ס ז"ל".

גם עם פוסקי דורו נהג להתיעץ. וכך הוא מספר בתשובתו בעניין שותפות עם גוי בעסק והגוי יעבוד בשבת (ח"א סי' כג): "הנה קודם המלחמה, כשהייתי רב בעיר פילבישקי אשר בליטא, הפצירו בי הבעלי בתים שבעירי להתיר להם את העבודה בשבת ע"י שטר שותפות עם גוי, וטענו שבאם לא אתיר להם יהיו מוכרחים לחלל את השבת. והנה הרב שהיה לפניי בעירי הנ"ל לא רצה להתיר בשום אופן, ולעומת זה הגאון ר' צבי מהפית ז"ל, האב"ד בעיר ווילקאווישקי הסמוכה לפילבישקי, התיר ע"י שותפות גוי, ובאתי עי"ז במבוכה גדולה. ונסעתי לראדין לשאול את פי הגאון הצדיק בעל חפץ חיים ז"ל מה לעשות, והגה"צ ז"ל אמר לי שאין הוא רוצה להכריע בדבר זה, מאחר שיש פנים לכאן ולכאן ולפיכך אינו יכול לקבל אחריות בדבר זה. וסוף דבר היה שגם אני החמרתי ואסרתי, ולא נתתי בשום אופן שטר מכירה או שטר שותפות".

המקום הבולט ביותר לעניין זה היה בתשובתו המפורסמת והארוכה בעניין הימים בהמות בחשמל לפני שחיטתן (ח"ב סי' ד), שם הראה את כוחו העצום בבירור הלכת מעמיק ומקיף בכל חלקי הסוגיה, אעפ"כ לעניין הלכה למעשה ביטל דעתו לדעת הגאון ר' חיים עוזר.

שמירת קדושת בית הכנסת

הרב פעל בעת בה ניסו הרפורמים להכניס בכל דרך שינויים במנהגי ישראל. הרב עמד על כך שלא ייכנסו לבתי ישראל רוחות זרות הפוגעות במסורת ישראל סבא, ובפרט במה שנוגע לבית הכנסת, אף במקום שעל פי דין היה מקום להתיר את הדבר. לדוגמא

בתשובתו שכבר הובאה לעיל בדבר הכנסת פיוטים באנגלית לסדר התפילה בבית הכנסת (ח"א סי' ט), על אף שעל פי הדין תפילה נאמרת בכל לשון, כותב הרב מתוך לבו הטהור: "והנה בעוון"ה לא נשאר לנו מקום ליהדות שלמה וטהורה חוץ מביהכ"נ, ולכן צריך לדקדק ששם תהא לשון הקודש השוררת היחידה. ודבר זה, שאוסרים השימוש בלשון זרה בביהכ"נ, מעורר בלב את הצורך ללמוד לשון הקודש, ויש לאיסור זה כוח השפעה גדול בידעים ובלא יודעים, שע"י כן מתעצם בלב הרגשת הקדושה של התפילה ושל בית הכנסת". ולאחר שהוא כותב שיש טעם לאסור את הדבר מצד מנהג אבותינו, הוא מסיים: "סוף דבר, עצתי, עצת אוהב נאמן, שלא ינהיג מנהג זה בציבור, והרי כל אשה יכולה לעיין בשעת תפילה בתרגום אנגלי. אבל בפומבי ובציבור - לא! ויקוב הדין את ההר, בבית הכנסת משתמשים רק בלשון הקודש, והתפילה נאמרת רק בשפת קדושינו אנשי כנה"ג ושפת כל הדורות שהרוו אותה בדם לבם ובדמעות עינם".

כמו כן בתשובתו לעניין קיום קונצרטם בבית הכנסת הנזכרת לעיל (ח"א סי' טז), לאחר שהרב מאריך בגדרים ההלכתיים של קדושת בית הכנסת, כותב הרב: "ולפי זה בוודאי שיש איסור לעשות קונצרטם של חול בביהכ"נ. ואף שבאשכנז רבים מאוד בין היראים הולכים לקונצרטם של חול, אפשר שסומכים בזה על שיטת הרמ"א דאינו אסור אלא במשתה או למי שרגיל בו, וכמבואר באו"ח סי' תק"ס הנ"ל, ועיי"ש בטור ובב"י. אבל באמת מסקנת הפוסקים לאסור, ואם אין בידנו למחות נגד אלה שהולכים לקונצרטם משום שהוא דבר שאינו נשמע בארץ אשכנז, עכ"פ אין לנו להתיר בביהכ"נ".

היחס ההלכתי למחללי שבת בזמננו

אם בעבר מחלל שבת בפרהסיא היה נחשב כמי שמוציא עצמו מהכלל, ומן הסתם גם לבית הכנסת לא היה מגיע, בדורות אלו רואים כי גם מחלל שבת לא נמנע בעיתים מזומנים להיכנס לבית הכנסת. והתעוררה השאלה האם היחס למחללי שבת השתנה. בתשובתו לגבי ילד ערל שאביו מחלל שבת בפרהסיא, ואביו רוצה לחגוג לו בר מצוה ולקרותו לתורה (ח"א סי' יא), לאחר שהרב דן בהיבט של הילד מתייחס הרב לאב, וכותב שיש לסמוך על דעת הגאון בשו"ת בנין ציון שמחללי שבת בזמננו נחשבים כתינוקות שנשבו בין הגוים, וכן בשו"ת מלמד להועיל כתב שבזמננו לא מיקרי מחלל שבת בפרהסיא כיון דרבים עושים כן, ובפרהסיא נקרא רק מי שאינו מתבייש ופורש עצמו מכלל ישראל. ועוד מוסיף הרב שהרבה טועים וסוברים כמש"כ במהרי"ק דהמחלל שבת לשם פרנסה היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, ואף שדבר זה אין לו שום שייכות למלאכה שאינה צריכה לגופה, כיון שהמלאכה עצמה היא לגופה ורק מטרת עבודתו היא לשם שכר וזה אינו בגדר מלאכה שאינה צריכה לגופה,

אבל מכיון שנזרקה הברה זו בציבור יש טועים וסוברים שהוא מותר. וסברא שלישית ע"פ מה שכתב בשו"ת אגרות משה שמחללי שבת בזמננו לשם הרווחת כסף ולשם פרנסה הם כמחללי שבת בצנעא, שהחילוק בין צנעא לפרהסיא הוא שבפרהסיא הוא ככופר ונראה לכל ככופר, משא"כ בצנעא הוא מחלל לתיאבון, ומחללי שבת בזמננו עושים כן משום פרנסה ואינם נראים ככופרים. ולאחר כל דבריו מסייג הרב את תשובתו וכותב: "והנה כל זה הוא להלכה, אבל למעשה אפשר שבנסיבות ידועות צריך לגזור שלא יקראו אותם לתורה למיגדר מילתא, ולהראות שאין אנו מכבדים אנשים שמפירים ברית אבות ואינם מלים את בניהם או שמחללים שבת בפרהסיא". ומסקנת תשובתו היא: "ולכן אני אומר, מכיון שאין האב ואין הבן עוברים עבירה אם אינם עולים לתורה, הדבר מסור לרבנים העומדים על משמרת התורה, אם יודעים שעל ידי מניעת כבוד זה לאב ולבן יחזירום למוטב אז ירחיקו אותם מעליה לתורה, ואם חלילה יגרמו בזה שיפרישו את עצמם לגמרי מן הציבור יקרבו אותם, מכיון שעל פי דין מותר לקרות לתורה את הבן ואת האב".

הימום בהמות על ידי השמל

גולת הכותרת של תשובות הרב היא תשובתו הרחבה והענפה בענין הימום בהמות ע"י חשמל קודם שחיתתן (ח"ב סי' ד). תשובה זו נכתבה בצוק העיתים, בזמן שבמקומות מסוימים נאסרה השחיטה במתכונתה הרגילה ע"י השילטון במעטה המוסרי כביכול של צער בעלי חיים. הרב נתבקש מגדולי הדור לכתוב תשובה בנושא, ועל אף שמצא פנים להיתר לא הרהיב בנפשו להתיר את הדבר למעשה, וכפי שמתאר הרב עצמו בתשובתו: "ומראש אני מודיע שכל מה שאכתוב לקמן אינו אלא בתור מו"מ של הלכה, ולא להורות הוראה אני בא. הלכות טריפות הן הלכות חמורות מאוד, ועניין הכשרות הוא אחד מיסודי היהדות, וגזירות החשמול היא גזירה קשה המביאה בסכנה כל עניין הכשרות של כללות האומה אשר מסרה נפשה על החזקת הכשרות בטרתה, וחלילה ליחיד להורות הוראה בזה, והדבר מסור לגדולי ההוראה שבדור, אשר מדבריהם לא נזוז אף זיז כל שהוא. וה' ישמרנו משגיאיות... את החיבור כתבתי בשעה של מצוקה נוראה, בשעה שחרב חדה הייתה מונחת על צוואר ישראל. המלכות הרשעה של הנאצים גזרה איסור על השחיטה בלא הימום הבהמה קודם שחיתתה. לאחר מכן שללו הרשעים בתחבולות חוקיות אכזריות את האפשרות להביא בשר מן החוץ. ולא התירו את השחיטה הכשרה אפילו לזקנים וחולים מסוכנים. נשקפה סכנה חמורה שמרבית היהודים לא יעמדו בניסיון ח"ו, וייכשלו באכילת נבילות וטריפות. בינתיים נשמע הקול כי שלטון הקהילה העברית הגדולה בברלין חושב מחשבות להנהיג במוסדות של הקהילה, בית החולים, בתי מושב זקנים, ועוד, אכילת בשר נבלה

וטריפה הנקנה במקולים של נכרים. שלטון הקהילה, שאף על פי שהורכב ברובו הגדול מאנשים ליברליים נזהר תמיד בנוגע למוסדות הקהילה הרשמיים בענייני כשרות על פי חוקי השו"ע, והיה סר למשמעתם ולהשגחתם של הרבנים החרדים - טען שבשעת גזירה קשה זו הם אנוסים בעל כרחם להתיר אכילת נבילות וטריפות משום פיקוח נפש של החולים והזקנים, שע"פ פקודת הרופאים אי אפשר להם להתקיים בלא אכילת בשר. שמועה זו פגעה בנפשנו... בצר לנו גמרנו להימלך עם גדולי ליטא ופולין אם יש להתיר בשעת סכנה זו את ההימום כפי דרישת הממשלה הרשעה. נסעתי לוויילנא, לוורשה וללובלין לשם התייעצות בשאלה חמורה זו הנוגעת לנפש היהדות בגרמניה. הגאונים מרן ר' חיים עוזר זצ"ל בוויילנא והר"מ שפירא בלובלין הטילו עליי לחבר חיבור בבירור השאלה מצד ההלכתי. שמעתי לעצתם, והתשובה הבאה בספר זה היא פרי גיעתי ועמלי הרב בבירור השאלה מכל צדדיה. אמנם הראיתי בה פנים להתיר, אבל ידעתי מראש כי גאוני ליטא ופולין וגדולי ישראל, מנהיגי היהדות החרדית, לא יסכימו לעולם להתיר שיש בו משום שינוי אופן השחיטה הנהוג בישראל מדורי דורות, ואף אני בעצמי לבי נקפני מאוד לגשת לעניין חמור זה של כשרות השחיטה, שהוא יסוד היסודות בחיי ישראל. וכמה פעמים אמרתי להרה"ג הצדיק מה"ר עזריאל מונק זצ"ל, רבה של עדת ישראל בברלין, שעמד בראש הלשכה לענייני השחיטה בגרמניה, שאין לנו לחפש היתרים לשינוי אופן השחיטה. היהודים החרדים לא יאבו ולא ישמעו לנו, הם ירעבו ויענו את נפשם ולא ירצו לטמא את עצמם באכילת בשר בהמות שנשחטו על פי האופן שהתקינו הרשעים צוררי ישראל. הצורך המזוהם, ראש השלטון הנאצי, ואפלי אלפים שכמותו, יאבדו מן העולם, ודתנו הקדושה תעמוד לעד. על היהודים בגרמניה לעמוד בניסיון למען דתנו הקדושה ולמען אחינו שבכל הארצות. ואם ח"ו נורה להקל בשחיטה זו, עתידים אנו לסכן את השחיטה היהודית בכל העולם. עלינו להראות לכל העולם שמוכנים אנו למסור את נפשנו על קדשי ישראל, ויראו שונאינו שבאיסור השחיטה לא יעבירו את ישראל על דתו, ואולי ירפו ממנו... ברם, חזקו עלי דברי רבותי וחברי הרבנים שעלי לעסוק בבירור הלכה חמורה זו, שלרגלי חידושה לא נתפרשה ולא נתבררה בספרות הרבנית. מעולם לא עלה על דעתם של רבני ישראל כי יבוא יום ויכריחו אותנו לשנות מאופן השחיטה שהונהג בתוכנו עפ"י צווי תורתנו הקדושה והוסדר ע"י חכמינו ז"ל מקבלי תורה שבע"פ. ועכשיו, שהגיעה שעת צרה ומצוקה והעם מפרפר בחבלי יסוריו הנוראים, על מנהיגי ישראל להראות שאין הם קשוחי לב ח"ו, וכי הם משתתפים בצער עמם ועושים כל מה שביכולתם להגיע לשערי הצלה... החיבור על הימום הבהמות המודפס כאן נשלח מעצת מרן הגרח"ע זצ"ל לכל גדולי ישראל לשם קבלת חוות דעתם. רובם ככולם אסרו את ההימום, ואף המעטים שנטו להקל בשעת מצוקה ומשום ספק פיקוח נפש, חזרו אח"כ מדעתם הראשונה והצטרפו אל האוסרים, ונמנו וגמרו שלא להתיר בשום אופן. קיום דת ישראל וקיום

היהדות והצלת כבודה דורשים מאתנו להביא את הקרבן הקדוש של איסור בשר, ובזכות זו נזכה לגאולה שלמה ולפדות נפשנו".

לשבחם של רבני יהדות גרמניה

הרב ששימש כראש בית המדרש לרבנים בברלין ראה צורך להראות קבל עם ועדה, שעל אף ההשכלה שחדרה עמוק לתוככי גרמניה, בכל זאת צמחו שם תלמידי חכמים גאונים וצדיקים, גם מאותם שמפאת הצורך השתלמו במדעים, וכך הוא כותב בהקדמה לאחת התשובות (ח"א סי' לא): "השואל היה תלמיד ותיק של בית מדרש לרבנים מיסודו של מרן הגאון הצדיק מהר"ר עזריאל הילדסהיימר זצ"ל. הוא נספה בשואה הגדולה ע"י המרצחים הגרמנים, ימ"ש. הוא היה צדיק תמים, עוסק בתורה יומם ולילה ונוהג בקדושה ובטהרה בכל הוויות חייו. ואף שהיה באפשרותו להציל את עצמו קודם פרוץ המלחמה כדרך שעשו שאר רבני גרמניה, לא רצה לעזוב את קהילתו לבדה בשעת צרה ומצוקה. וראוי לקבוע לדורות, כי בין רבני גרמניה נמצאו אנשים צדיקים, חסידים וקדושים, אשר במדינות אחרות היו רבבות אנשים רצים אחריהם ליהנות מזיו תורתם ויראתם. את השכלתם האקדמאית שקבלו במכללות גרמניה הורידו למדרגה של רקחות וטבחות ממש, לא יאומן כי יסופר. את התארים האקדמאיים הסתירו מעין כל, ולא השתמשו בהם אלא במגעם עם השלטונות ובמלחמתם נגד החופשיים המתבוללים. ואין לנו נחמה אלא התקוה המעודדת כי ינקום ה' את נקמת דם עבדיו השפוף".

אגב, בהמשך ההקדמה לתשובה הנ"ל מתייחס הרב לעניין שעורר בזמנו פולמוס בין הרבנים, והוא קביעת יום זיכרון ואבל לשואה האיומה. הרב שעבר על בשרו את התופת הגדולה בשנות הזעם כותב (ח"א סי' לא): "לדעתי ראוי לקבוע יום אבל וזיכרון מיוחד לזכר רבני וקדושי ישראל שנהרגו ושנטבחו ושנשרפו על קידוש השם, ולהזכיר ביום זה את נשמותיהם של קדושים אלה. צריכים אנחנו לעשות כן לא משום כבודם של הקדושים בלבד, אלא גם בשביל הדורות הבאים, שלא ישכחו מה אבד לעמנו בזמן שחושך הרשעות הרצחנית כיסה את ארצות אירופה. ולמטיפי הסליחה והאחדות אני אומר: מוטב לכם להטיף לרשעים הארורים שיעשו מה שעשה קלצטונירו של ר"ח בן תרדיון: אף הוא קפץ ונפל לתוך האור [ע"ז יח, א]".

* * *

במאמר זה ניסינו להראות את דרכו של הגאון הרב יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל בפסק ובחינוך, מתוך מה שעולה משרידי תשובותיו. הדברים שהובאו הם מעט מן המעט מהים הגדול של תשובותיו, והרוצה לטעום מנועם אמריו תורתו מונחת לפניו, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמד. יהיו דברים אלו לעילוי נשמתו הטהורה.